

Vlastenectví Poláků v českých zemích za první a druhé světové války

Mečislav Borák, Slezský ústav SZM Opava

In: GEBHART, Jan - ŠEDIVÝ, Ivan /eds./: *Česká společnost za velkých válek 20. století (pokus o komparaci)*. Praha, Karolinum 2003, s. 93-102.

V nedávné diskusi historiků a filozofů nad vydáním Tesařova *Mnichovského komplexu* se objevil názor, že Čechů, kteří byli ochotni bránit možná i svými životy masarykovskou republiku bylo zhruba stejně tolik jako jiných československých občanů, kteří ji chtěli zničit.¹ Uvedeni sice byli jen Němci a Maďaři, ale je nade vší pochybnost, že k nim nakonec patřili i českoslovenští Poláci. Nehodlám se zmíněnou tezí polemizovat, chtěl bych jen stručně navázat na předchozí výklady o postojích Němců z českých zemí v době světových válek příkladem Poláků z československé části Těšínského Slezska, u nás mnohem méně známým.

Pro českou veřejnost byla problematika polské menšiny, tvořící v Československu i v dnešní České republice méně než jedno procento obyvatel, vždy zcela na okraji jejího zájmu jako regionální zvláštnost, samozřejmě s výjimkou let 1918-1920, roku 1938 a několika dalších historických okamžiků, kdy spor o Těšínsko, kde žila a žije naprostá většina našich Poláků, přesahoval do mezinárodní politiky. Před první světovou válkou tito Poláci ovšem neměli tušení, že se záhy stanou národnostní menšinou Československa. Na historickém území Těšínského Slezska jich v roce 1910 žilo přes 230 tisíc, z toho na pozdějším československém území asi 140 tisíc, dalších asi 20 tisíc Poláků žilo na moravské straně Ostravska. Na Těšínsku byli autochtony, ale obrovský průmyslový rozmach Ostravska sem přivedl téměř 60 tisíc migrantů z polské Haliče. Počátkem minulého století už migrační vlna odeznívala. Jen část migrantů se vrátila, většinou zůstali v česko-německém prostředí Ostravska, kde však snadno podléhali odnárodnění, aby se mohli společensky i pracovně lépe uplatnit. Naopak Poláci z Těšínska, jejichž rody tu byly usedlé po staletí, odnárodnění odolávali a převažovali tu nad Čechy i Němci, zvláště ve východní části oblasti velmi výrazně. Zároveň zde stále existovalo značné množství obyvatel s dosud nevyhraněným národním vědomím, což se

¹ E. Kohák: Potřebujeme milosrdné mýty? In: Dávny, ale stále živý spor. Diskuse o Mnichovském komplexu Jana Tesaře. Literární noviny, XI, 2000, č. 53/1 ze 27. 12. 2000, s. 18.

projevovalo v prudkých zvratech počtu Poláků a Čechů v řadě obcí Těšínska při každém sčítání lidu, kdy hlavním kritériem pro stanovení národnosti byla obcovací řeč.²

Vědomí historické příslušnosti Těšínského Slezska k polskému i k českému státu nutně ovlivňovalo i postoje místních obyvatel v procesu formování novodobých národů. Odhlédneme-li od zmíněné haličské migrace, byla na Těšínsku polská agitační činnost, vedená z blízkého centra v Krakově, rozhodně úspěšnější než vliv českých středisek národního hnutí. Rodila se místní početná polská inteligence – např. do roku 1914 stačily polské střední školy a učitelský seminář v Těšíně vychovat v polském národním duchu přes 400 absolventů, další přibývali z reálného gymnázia v Orlové. Rostly nejen počty polských besed, knihoven, pěveckých sborů a ochotnických spolků, ale těsně před válkou tu měli Poláci už tisíc členů tělovýchovných organizací Sokół a Strzelec, jež podle instrukcí z Krakova prováděly i vojenskou přípravu.³ Rakouské vojenské úřady tato cvičení tolerovaly, protože se předpokládalo, že v případě válečného konfliktu s Ruskem pomohou oddíly z Haliče vyvolat mohutné povstání na někdejší polském území.

Výbuch první světové války byl pro Poláky vítanou příležitostí k uskutečnění dalších kroků na cestě k obnově polské státnosti. Přes počáteční nadšení však k očekávanému polskému povstání vůbec nedošlo a střelecké spolky, zmobilizované Józefem Piłsudským, se musely podřídit rakouské armádě. Císař záhy souhlasil se zformováním řádných vojenských jednotek, polských legií. I na Těšínském Slezsku se začal takový dobrovolnický útvar pod názvem Legion Śląski formovat už od léta 1914. Setkávalo se to se spontánní podporou všech vrstev polského obyvatelstva – organizovaly se peněžní sbírky na výstroj, vyškolení a zatímní provoz Legionu; z celkem získané částky 52 tisíc korun poskytli 35 tisíc, tedy dvě třetiny, místní Poláci z Těšínska. Rakouská koruna měla ovšem tehdy vysokou hodnotu, například na zakoupení čepic pro celý Slezský legion stačily 502 koruny⁴.

Zajímavý pohled se nám naskytne při rozboru struktury oněch prvních 420 dobrovolníků, kteří se do Slezského legionu přihlásili. Dvě třetiny z nich, celkem 274, byli původem z obcí Těšínského Slezska, především z okolí Těšína, Karviné, Fryštátu, Orlové, Třince, Polské Ostravy a Bohumína, tedy z dnešní české části Těšínska. Dobrovolníci původem z Haliče čítali 120 osob a žili převážně v okolí Ostravy. Hlouběji z Moravy pocházelo 14 dobrovolců, 12 dalších příslušelo do jiných zemí Rakouska-

² Blíže viz např. *Nástin dějin Těšínska*. Ostrava-Praha 1992.

³ E. Buława: *Egzamin wobec Polski. Ślązacy cieszyńscy w czynie legionowym w latach I wojny światowej*. Cieszyn 1998, s. 7-10.

⁴ Tamtéž, s. 21; viz též J. Gruchała: *Droga Cieszyńiaków do Ziemi Obiecanej*. Cieszyn 1988.

Uherska, včetně 2 Čechů žijících ve Fryštátu a 4 Uhrů, tedy patrně Slováků, žijících v Těšíně.⁵ Z hlediska profesní struktury převažovali horníci, četní byli též řemeslníci, studenti, kovodělníci a rolníci, výrazně méně bylo úředníků, učitelů a železničářů, neboť tyto skupiny se mnohem obtížněji uvolňovaly ze svých závazků. Do Legionu se v návalu nadšení hlásili i nezletilí mladíci a některým se podařilo zákaz vstupu obejít – např. čtrnáctiletému Rudolfu Halamovi z Dolního Žukova.

Koncem září 1914 vyjel Legion z Těšína na východ do Mszany, kde byl včleněn do Východního legionu, což způsobilo mezi Slezany roztržku a část dobrovolců, včetně gymnazistů z Orlové, se zase vrátila domů. Většina legionářů ale zůstala a jako součást 3. pluku pěchoty legionů prošla frontovými boji ve východních Karpatech, na Volyni a Bukovině. Celkem prošlo boji asi 600 legionářů z Těšínského Slezska a příhraničí Moravy, jmenovitě bylo ověřeno 423 vojáků. Jejich ztráty byly mimořádně vysoké, včetně raněných činily zhruba polovinu stavu.⁶

Spontánní podpora, projevovaná vzniku a činnosti Legionu ze strany místních Poláků na Těšínsku, pokračovala i během války v soustavné péči o raněné legionáře, kteří se tady léčili. K tomu přibyla i pomoc pro více než 10 tisíc Haličanů, kteří sem utekli před frontou. Jak si tuto podporu válečného úsilí Rakouska, u místních Čechů nemyslitelnou, věrohodně vysvětlit? U Poláků šlo nepochybně o projevy pocitu identity s celopolskými národními tužbami, zatímco na české straně to v této podobě nebylo možné. Polská politika jen obtížně hledala svou cestu ze sevření tradičních nepřátel, Ruska, Německa a Rakouska. Ti teď usilovali o polskou přízeň, aby jí mohli využít ve válce. Nejprve Rusko slíbilo Polákům samosprávu, svobodu jazyka i víry, podobně Vídeň naznačovala možnost přeměny Rakouska-Uherska v trialistický stát, v němž by k polské Haliči patřilo i Těšínsko. Německo však nemělo zájem na posílení svého partnera a prosadilo svůj plán polského nárazníkového státu, který měl vzniknout z ruského záboru a byl vyhlášen 5. listopadu 1916. I když polské politiky sotva uspokojovalo, že Halič s Těšínskem měly zůstat v Rakousku a Slezsko s Poznaňskem v Německu, řídili se taktikou postupného získávání nezávislosti a věřili, že v budoucnu přece jen dojde ke spojení všech tří záborů.⁷

Češi na rozdíl od Poláků mohli pojit své národní naděje pouze s vítězstvím Dohody, jímž by se vyprostili z letitého sevření habsburské říše. I když také Poláci stejně jako Češi

⁵ E. Buława: Skład Legionu Śląskiego. Zwrot, 1995, nr 2, s. 23-28.

⁶ Týž: Egzamin..., c. d., s. 147.

⁷ Blíže viz např. T. Zahradníček: Jak vyhrát cizí válku. Češi, Poláci a Ukrajinci 1918-1918. Praha 2000.

vytvářeli své vojenské jednotky na Ukrajině v zájmu Ruska a Dohody, ještě významnějším symbolem boje za obrozené Polsko byly legiony Piłsudského, které po většinu války, až do roztržky s Ústředními mocnostmi v roce 1917, bojovaly proti Dohodě. To i později budilo u představitelů Spojenců nedůvěru, stejně jako průtahy s uznáním polské vlády; naopak vznikající Československo bylo v obou těchto ohledech pro Spojence věrohodné, což mu usnadňovalo pozici v jednání o osudu Těšínska.

Nemíním zde zdržovat líčením sporu o Těšínsko, chtěl bych jen připomenout, že na straně Poláků byl pocit křivdy nad arbitrážním rozhodnutím z roku 1920 výrazně větší než na české straně.⁸ Podle představ Poláků z Těšínska měla krev jejich legionářů, prolitá ve válce nikoliv za Rakousko, ale za obrozené Polsko, nejpádněji opravňovat uznání požadavku na přiřčení Těšínska Polsku, samozřejmě kromě dalších argumentů, k nimž patřila především nevíra v budoucnost Československé republiky, jež prostupovala polskou politiku po většinu meziválečného období. Další krev, prolitá při československém obsazení Těšínska v roce 1919, jen posilovala tyto představy. Těšínský konflikt však výrazně ovlivnily, kromě důvodů hospodářských a strategických, snahy o prosazení odlišných koncepcí poválečného vývoje střední a východní Evropy, především ohledně úlohy Ruska v tomto prostoru. Polsko ani ČSR neměly dost sil na to, aby své plány uskutečnily. Arbitrážní výrok velmocí byl nakonec úspěchem československé diplomacie, jež dokázala využít vypjaté mezinárodní situace. Těšínsktí Poláci rozhodnutí ze Spa pokládali za zradu a ponižení svých vlasteneckých citů a sotva si byli ochotni připustit, že pojmy „právo národů na sebeurčení“ a „historická spravednost“, jež se na konci války staly tak aktuálními, se nepodařilo přivést k životu na celé řadě míst poválečné Evropy, ba mnohde se vzájemně vylučovaly. Pro polské společenství na Těšínsku, mimořádně soudržné a čínorodé, jež se pro Polsko vyjádřilo mnohem dříve a rozhodněji než řada jiných oblastí z tradičních polských území, nemohl být přijatelným argumentem ani fakt, že historické hranice Polska se vlastně nikde, až na pásmo tatranských hor, nekryly s aktuálními hranicemi etnickými. Pocit historické křivdy v těšínských Polácích přetrvával i poté, co už se většinou začlenili do života v ČSR, a při nejbližší příležitosti se stával živnou půdou úsilí o „nápravu“ této křivdy. Kritika přístupu československého státu k národnostním menšinám, ač ve srovnání s okolními státy vcelku tolerantního, se stala rámcem tohoto úsilí i pro těšínské Poláky zvláště poté,

⁸ Z českých prací dosud nejpodrobněji J. Valenta: Česko-polské vztahy v letech 1918-1920 a Těšínské Slezsko. Ostrava 1961.

co je polské vedení vtáhlo jako vítaný trumf do své mocenské hry o nové uspořádání sil ve střední a východní Evropě.

Apel na vlastenectví těšínských Poláků, v naprosté většině dosud pokládajících za svou vlast jediné Polsko, nacházel nadšenou odezvu nejen u generace legionářů z první světové války a plebiscitních bojovníků, ale především u mládeže, vychované v duchu polské romantické a povstalecké národní tradice. Z těchto zdrojů vycházela i všeobecná podpora polských bojových oddílů, jež měly v září a říjnu 1938 spolu s polskou armádou dobýt část Těšínska a „napravit“ křivdu velmocí z roku 1920. Ke členům těchto oddílů patřilo i nejméně 230 dnes jmenovitě známých Poláků z území ČSR, mnohem větší počet dobrovolníků se hlásil k dalším jednotkám formovaným v příhraničí Polska.⁹ Nakonec došlo jen k dílčím diverzním a bojovým akcím, neboť Těšínsko bylo Polsku vydáno bez boje. Část vyškolených diverzantů však byla převezena k hranicím Podkarpatské Rusi, aby tam využívali svých znalostí československých reálií a většinou i zkušeností z výcviku v československé armádě k účasti v jakési nevyhlášené partyzánské válce proti Československé republice.¹⁰ Opojení ze zisku podstatné části českého Těšínska, byť zisku jen dočasného, výrazně posílilo nacionalistické tendence, jež charakterizovaly celé období polského záboru Těšínska, poznamenané ostrou perzekucí všeho nepolského. Pro mnohé z místních Poláků šlo o naplnění historické spravedlnosti, jež však ale měla mnohdy spíše charakter msty či odvety za skutečná i domnělá česká příkoří.

V hodnocení zmíněných příslušníků polských bojových oddílů se česká a část polské historiografie značně rozcházejí. Někteří polští historici protestují proti označování těchto osob za „bojůvkáře“, „teroristy“ a „diverzanty“, přičemž nijak nepopírají jejich bojovou a diverzní aktivitu, ale pokládají ji za službu vlasti, za niž tito bojovníci obdrželi polská státní vyznamenání, mnohdy i velmi vysoká. Polskou snahu o „znovuzískání Zaolží“, jak Poláci nazývají spornou část Těšínska, prý nelze pokládat za projev antičeského šovinismu, neboť to byl „spíše projev národního svazku s rodáky, odtrženými od Polska a čechizovanými“. I po letech odstupu od oněch událostí bývalí členové bojových oddílů prý zdůrazňovali: „Udělalí jsme to pro Polsko!“¹¹ Z hlediska druhé strany se však tito bojovníci jako českoslovenští občané dopustili vlastizrady,

⁹ Blíže viz E. Długajczyk: *Tajny front na granicy cieszyńskiej. Wywiad i dywersja w latach 1919-1939*. Katowice 1993; K. Badziak - G. Matwiejew - P. Samuś: „Powstanie“ na Zaolziu w 1938 r. Polska akcja specjalna w świetle dokumentów Oddziału II Sztabu Głównego WP. Warszawa 1997.

¹⁰ M. Borák: *Obrana Podkarpatské Rusi (říjen 1938-březen 1939)*. Československo-polská historická ročenka 1997, Brno 1997, s. 165-178.

¹¹ E. Buława: *O polsko-czechosłowackich starciach z lat 1935, 1938 na styku cieszyńskim*. Część 2. Zwrot, 2001, nr 2, s. 13-17.

neboť v době mobilizace odmítli bránit republiku a utekli na území cizího státu, odkud se vraceli se zbraní v ruce bojovat proti státu, jehož občany byli. I pokud bychom přijali argument „nápravy křivd“ na Těšínsku, sotva může platit o polských útocích na Podkarpatské Rusi, kde šlo o zjevnou agresi, ač omlouvanou stejnými slovy o „službě vlasti“. Vlastenectví je v těchto souvislostech zjevně příliš relativním pojmem. Je ostatně zajímavé, že zatímco poválečné mimořádné lidové soudy velmi přísně postihovaly členství v podobných ozbrojených oddílech a teroristických skupinách německých, maďarských, ukrajinských a slovenských, příslušníci polské Bojové organizace nebyli až na několik výjimek vůbec potrestáni.¹²

Druhá světová válka Polákům potvrdila oprávněnost jejich obav z mocných sousedů, už když se Hitler spojil se Stalinem při dobytí a rozdělení polského státu. Na rozdíl od první světové války se tentokrát Poláci k tažení proti Rusku nepřipojili, vlastně k tomu ani nedostali příležitost. Pořád ale pokládali Rusko za nepřítele, bez ohledu na část polské levice, stojící ve službách Moskvy. Odkrytí katyňských hromadných hrobů ukázalo, že ani největší skeptikové nepředpokládali na ruské straně takovou hloubku nenávisti. Stalinův příkaz k povraždění 25 tisíc zajatých polských důstojníků, policistů, státních úředníků a dalších Poláků, patřících k výkvětu polské inteligence, těžce poznamenal sovětsko-polské vztahy, jež v režii Moskvy směřovaly k poválečné vazalizaci polského státu. Je důležité připomenout, že mezi oběťmi zločinů, symbolicky označovaných za „katyňské“, bylo podle dosud zjištěných údajů asi 450 Poláků z českého Těšínska. Byli to lékaři, inženýři, právníci a další příslušníci polské inteligence, kteří narukovali jako záložní důstojníci do války proti Hitlerovi a po 17. září 1939 se dostali do sovětského zajetí. Patřilo k nim i několik desítek polských legionářů z první světové války, včetně toho zmiňovaného, kdysi nejmladšího slezského legionáře Rudolfa Halamy. Druhou, ještě početnější část obětí tvořili mladí muži, kteří se na podzim 1938 dali do služeb polského státu jako policisté, celníci či jiní státní úředníci. V mnoha případech to pro ně bylo východisko z nezaměstnanosti, několik desítek z nich mělo za sebou službu v československé armádě či četnictvu. Také oni evakovali spolu s polskou administrativou v září 1939 na východ, kde byli půl roku poté spolu s ostatními Poláky povražděni.¹³ Je pravděpodobné, že v době polského záboru se někteří z nich podíleli na šikanování a násilném vysídlování Čechů z Těšínska, ale zbytek české pospolitosti na

¹² M. Borák: Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948). Ostrava 1998, s. 247-257.

¹³ Blíže viz M. Borák: Symbol Katynia. Zaolziańskie ofiary obozów i więzień w ZSRR. Czeski Cieszyn 1991.

okupovaném Těšínsku tento fakt příliš nevnímal. Německá propaganda rozvířila jen případ Katyně, místa a oběti ostatních zločinů zůstaly utajeny na celé další půlstoletí. Katyň byla Čechy většinou považována výhradně za záležitost Poláků a nemohla nijak podstatně zvrátit tradiční české rusofilství. Je při tom zajímavé, že podle statistických šetření sovětské NKVD, dokonce několikrát opakovaných, se celkem 6 polských zajatců, povražděných v Katyni a na dalších místech, hlásilo k české národnosti. Až na jednoho se mi však dosud nepodařilo zjistit jejich jména. Zřejmě se už nikdy nedovíme, kterou zemi právě oni pokládali za svou vlast. Možná to není podstatné, vždyť kati spojili jejich osud zcela jednoznačně s Polskem. Zrovna tak ale můžeme předpokládat, že všechny oběti katyňských zločinů původem z Československa, které měly před zábořem Těšínska československé občanství (včetně občanů polské národnosti), toto občanství neztratily, neboť k realizaci chystané dohody o opci mezi Polskem a ČSR kvůli německé okupaci z března 1939 už nedošlo a právní úpravy vynucené pomnichovskou situací (dekret prezidenta Moścického o polském občanství) náš právní systém neuznává.

V nezvykle velké míře se za druhé světové války projevovala obětavost a celkové nasazení místních Poláků na Těšínsku do odboje proti druhému nepříteli – německým okupantům. Polský odboj zde byl mnohem silnější než český, což patrně souviselo s odchodem či násilným vystěhováním značného množství Čechů (uvádí se přes 30 tisíc osob) z Těšínska do českého vnitrozemí, především státních zaměstnanců a dalších národně uvědomělých občanů, kteří se v nových působištích do odboje proti okupaci aktivně zapojili, ale kontakty s Těšínskem ztratili. Spolupráce českého a polského odboje na Těšínsku prakticky neexistovala, docházelo naopak k neoprávněnému mýtizování některých českých složek odboje jako spolupracovníků nacistů. Rozsah a intenzita polského odboje jsou impozantní, některé místní složky odboje Armie Krajowej, zvláště zpravodajské organizace August, Lido a Stragan, dosáhly značných úspěchů. Je ovšem třeba zdůraznit, že Poláci na Těšínsku nebojovali za obnovení Československé republiky, ale za obnovení Polska, neboť předpokládali, že i po vyhnání okupantů zůstane v platnosti pomnichovská hranice mezi Polskem a Československem. Shodla se na tom polská emigrační reprezentace i všechny proudy domácího odboje, včetně levicového a komunistického odboje. Toto stanovisko znesnadňovalo též londýnská jednání obou emigračních vlád o možnosti vzniku poválečné polsko-československé konfederace.¹⁴

¹⁴ Blíže viz R. Žáček: Těšínsko v československo-polských vztazích v letech 1939-1945. Studie o Těšínsku sv. 16. Český Těšín 2000.

Ke sporům o správné určení „vlasti“ vojáků z Těšínska, jež bylo směřodonné pro jejich zařazení do příslušné národní armády, docházelo i v zahraničním odboji. Např. v Sovětském svazu se mnozí Češi přihlásili jako Poláci jen proto, aby je vstup do polského vojska, jež se začalo formovat o něco dříve než vojsko československé, vysvobodil z pekla sibiřských gulagů.¹⁵ Na západní frontě zase četní těšínské zajatci a přeběhlíci, kterým německé úřady udělily prozatímní německou příslušnost a přinutily je tím ke službě ve wehrmachtu, hledali cestu ze zajateckých táborů a jako „Slezané“ byli obvykle zařazováni rovnou do polského vojska. Svou roli sehrávalo i tvrzení polských vojenských orgánů, že Těšínsko i po válce zůstane polské a jeho obyvatelé tudíž přísluší do polské armády. Nábor „Slezanů“ do československé armády umožnil až zákrok československých styčných důstojníků.¹⁶ Příkladem jiného druhu je legendární hrdina letecké bitvy o Británii Čech Josef František, který svých úspěchů dosáhl v polském letectvu. Vstoupil do něj spolu s dalšími českými letci už v době německého útoku na Polsko a zůstal v něm i později nikoliv z důvodů vlasteneckých, ale na protest proti byrokratickému postupu československých konzulárních úředníků v Paříži, kteří jej obviňovali z dezerce.¹⁷

Když se uvažovalo o poválečné budoucnosti Těšínska, opět přišel ke slovu argument prolité polské krve. Vysoký počet obětí války a okupace z řad těšínských Poláků byl způsoben nejen odvetou okupantů za silnou odbojovou aktivitu, ale též represivní okupační politikou, výrazně ostřejší vůči Polákům než vůči Čechům. Pro Poláky zde dokonce platilo speciální ztřeštěné trestní právo, ukládající kruté tresty za sebemenší odpor proti režimu.¹⁸ Polští odbojáři z Těšínska zdůrazňovali aktivní charakter svého boje s okupanty a vysoké oběti tohoto boje, kterých bylo zhruba šestkrát více než obětí českých, včetně obětí sovětské perzekuce celkem téměř 2 tisíce mrtvých.¹⁹ Proto očekávali, že krev prolitá v zájmu polské vlasti dostatečně opravňuje jejich představu o poválečném začlenění Těšínska do rámce polského státu.

Sovětské vojsko však v českých zemích obnovovalo předmnichovskou státní hranici a pokusy polských revolučních národních výborů o převzetí moci v některých obcích českého Těšínska neměly dlouhého trvání, což se opět neobešlo bez pocitů

¹⁵ E. Kulka: Židé v československé Svobodové armádě. Praha 1990, s. 98-102, 136 aj.

¹⁶ Vojenský ústřední archiv Praha, f. 20-27-5.

¹⁷ P. Kubánek: Stíhači od 303. Vyškov 1993, s. 58-60.

¹⁸ Podrobněji např. M. Borák: Svědectví ze Životic. Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie. Český Těšín 1999.

¹⁹ S. Zahradnik: Zaolziańskie ofiary okupacji hitlerowskiej (w byłych powiatach czeskokocieszyńskim i frysztackim) 1939-1945. Opole 1988.

křivdy. S výkonem administrativy dočasně pomáhali i vojáci čs. zahraničního vojska, které se podílelo na osvobození severní a východní Moravy a Slezska, což do jisté míry mohlo připomínat podobnou účast československých legionářů při jejich zákroku na Těšínsku po první světové válce. Došlo k řadě vojenských incidentů a vzájemné vztahy mezi Polskem a Československem se počátkem léta 1945 vyhrotily natolik, že již bezprostředně hrozil otevřený válečný konflikt.²⁰ Na celém území byla nakonec zavedena československá státní správa, avšak mimořádné napětí, neklid a nejistota ohledně budoucnosti této oblasti trvaly ještě dva roky, než spory ukončil zákrok z Moskvy, do jejíž zájmové sféry obě země na dlouhá desetiletí svého poválečného vývoje připadly.

Zklamání těšínských Poláků, způsobené návratem území k Československu, jenom zvyšovalo nejistotu ohledně jejich postavení v poválečné republice. Návrat českých repatriantů vyhoštěných z Těšínska v roce 1938 mnohde oživil vyřizování osobních účtů, obnova školství v polském jazyce se stala předmětem ostrých politických střetů, před válkou tak četné polské spolky a sdružení nebyly povoleny a nebyl jim ani vrácen majetek zabavený německými okupanty. Hovořilo se i o odsunu asi 6 tisíc tzv. polských okupantů, kteří přišli na Těšínsko v době polského záboru, ale k vyhoštění až na dílčí případy nakonec nedošlo. K nejtěživějším následkům války patřil problém rehabilitace tzv. volkslistářů, kteří, většinou z existenčních důvodů, přijali za okupace podmíněně udělenou německou příslušnost. Tvořili přes dvě třetiny všech obyvatel Těšínska. Mnozí z takto postižených Poláků se nyní raději přihlásili i se svými rodinami k české národnosti, aby si usnadnili navrácení československého občanství. Počet Poláků na Těšínsku se tak oproti předválečnému stavu výrazně snížil.

S odstupem tolika let už mnohé křivdy přebolely, nicméně pocit jakési historické nespravedlnosti, jíž se Polákům na českém Těšínsku za jejich několikrát aktivně projevené vlastenectví vůči Polsku dostalo, v některých projevech polské menšiny v České republice, čítající už jen třetinu původního počtu z doby před první světovou válkou, tedy necelých 50 tisíc občanů, přetrvává dodnes, a nemusí vždy jít jen o válečné pamětníky. V paměti většinového národa se křivdy a nespravedlnosti, jež takto pojaté vlastenectví způsobilo české straně, udržují mnohem méně výrazně.

V rámci nedávného řešení výzkumného projektu „Dějiny a paměť“ francouzská historička Marie-Elizabeth Ducreux uvedla: „Paměť, která je jevem psychickým, nemůže

²⁰ J. Bílek: Vojenské aspekty čs.-polského sporu o Těšínsko v roce 1945 (Vyhrocení situace v červnu 1945). Historie a vojenství, 48, 1999, s. 325-356.

historik jako takovou uchopit. Historik není ostatně jediný, kdo historickou paměť vytváří. Naše společenství jsou koncentrátem historické paměti, jako my sami jsou z ní upředena. A sama historická paměť je souborem mnoha pamětí: částek paměti opouzdřených, němých, ztracených, zapomenutých ve prospěch jiných, zařazených, zpracovaných, obalených slovy, která jim zajistí předání a zachování: paměti národů, skupin, rodin, jednotlivců. /.../ Vedle sebe tedy nutně stojí paměti různé, které se mohou překrývat, bojovat proti sobě, aby se navzájem vyloučily či aby zamlžily jakoukoliv disharmonii v pohledu na individuální a kolektivní minulost. Stejně jako dějiny se paměť stává hříčkou v mocenském klání /.../.²¹

Zásady tvorby a fungování kolektivní paměti by jistě šlo uplatnit i v našich úvahách o vývoji a podobách vlastenectví Poláků z dnešní české části Těšínska. Mohly by nám možná pomoci lépe pochopit svízelnou situaci této národní menšiny, jež se jí stala proti své vůli a jež se několikrát aktivně pokusila svůj historický úděl změnit. Mohly by také upozornit na nebezpečí plynoucí z příliš lehkovážného využívání národních citů či antipatií k politickým či jiným cílům, k němuž se Češi i Poláci ve zmíněných historických souvislostech často uchýlovali a relativizovali tak i pojem vlastenectví, sám o sobě nepochybně hodný úcty či alespoň chápavé tolerance.

²¹ Dějiny a paměť - odboj a kolaborace za druhé světové války. Praha 1995, s. 7.

S h r n u t í

Vlastenectví Poláků v českých zemích za první a druhé světové války

Poláci, žijící v českých zemích už po staletí především na území Těšínského Slezska, se stali národnostní menšinou Československa až arbitrážním rozhodnutím velmocí o rozdělení Těšínska v roce 1920. Pokládali to za křivdu a historickou nespravedlnost, neboť za první světové války aktivně podporovali polské vojenské legie, do nichž vkládali naději na samostatné Polsko. Jejich představy se tak diametrálně rozcházely s názory těšínských Čechů a Němců na poválečnou státní příslušnost tohoto území. Naprostá většina těšínských Poláků pokládala za svou vlast jedině Polsko a proto v roce 1938 uvítala úsilí polské vlády směřující k přičlenění sporného území Těšínska k Polsku. Toto úsilí podpořilo i několik set československých občanů polské národnosti, kteří se stali příslušníky bojových a diverzních oddílů. Svou činnost chápali jako službu polské vlasti, i když z hlediska československých úřadů šlo o vlastizrada. Za druhé světové války docházelo v exilových kruzích obou zemí k dalším sporům o státní příslušnost Těšínska. Poláci očekávali, že jejich mimořádně vysoké oběti odboje proti německým okupantům, na Těšínsku asi šestkrát vyšší než oběti české, dostatečně opravňují nárok na poválečné začlenění Těšínska do polského státu. V českých zemích však byla opět obnovena předmnichovská státní hranice, což málem vedlo k ozbrojenému konfliktu s Polskem. Ten byl zažehnán až na příkaz z Moskvy, do jejíž zájmové sféry se obě země na dlouhá desetiletí svého poválečného vývoje dostaly. Pocit historické nespravedlnosti, jíž se dostalo Polákům na Těšínsku za jejich vlastenectví projevované vůči Polsku, přetrvává do značné míry dodnes. V paměti většinového národa se křivdy a nespravedlnosti, jež takto pojaté vlastenectví způsobilo české straně sporu o Těšínsko, udržují mnohem méně výrazně.